

Bruno Schulz

Verzameld werk

Uit het Pools vertaald door Gerard Rasch

J.M. MEULENHOF

De kaneelwinkels

AUGUSTUS

1

In juli vertrok mijn vader naar een badplaats en liet moeder, mijn oudere broer en mij alleen, aan de witgloeiende, bedwelvende zomerdagen ten prooi. Duizelig van het licht bladerden we in dat grote vakantieboek waarvan alle bladzijden brandden van de zonneshijn en een bodem hadden waarop tot flauwvallens toe zoet vruchtvlies van gouden peren lag bezonken.

Pomona gelijk keerde Adela in de stralende ochtenden terug uit de fakkelbrand van de dag en schudde de kleurenpracht van de zon uit haar mandje: glinsterende zoete kersen vol water onder hun doorschijnende schil, geheimzinnige donkere morellen waarvan de geur overtrof wat in de smaak werkelijkheid werd, abrikozen met in hun gouden vruchtvlies het merg van de lange middagen; en naast deze pure poëzie van vruchten laadde ze lappen vlees met een klavier van kalfsribben uit, gezwollen van kracht en voedzaamheid, waterplanten van groenten als gedode koptotigen en kwallen – het rauwe materiaal van het eten met een nog ongevormde en dorre smaak, de vegetatieve en tellurische ingrediënten met de wilde geur van het veld.

Elke dag trok heel de grote zomer dwars door ons donkere bovenhuis aan de markt: de stilte van de trillende luchtaders, de vierkanten van het zonlicht die op de vloer hun felle dromen droomden, de melodie van een draaiorgeltje, gedolven uit de diepste goudader van de dag, twee, drie maten van een refrein, die ergens steeds weer opnieuw op een piano werden gespeeld en verloren in het vuur van de diepe dag in de zon op de witte trottoirs bezwijmden. Wanneer Adela de kamers had gedaan, liet ze de linnen rolgordijnen neer en dompelde de kamers in het donker. Dan daalden de kleuren een octaaf, als verzonken in het licht van het diepst van de zee vulde de kamer zich met schaduw en werd in de groene spiegels nog troebeler weerkaatst, terwijl alle hitte van de dag neersloeg in de gordijnen, die zachtjes golfd en van de dromen van het middaguur.

's Zaterdagmiddags ging ik met moeder wandelen. Uit het halfduister van het voorhuis stapten we direct in het zonnebad van de dag. Wadend in goud knepen de voorbijgangers hun ogen dicht tegen de hitte, alsof er honing aan kleefde, en ontblootten onder hun oprullende bovenlip hun tandvlees en tanden. En allen die in deze gulden dag waadden hadden die grimas van de hitte, alsof de zon al haar aanbidders een en hetzelfde masker had opgezet, het gouden masker van de zonnebroederschap; en allen die vandaag op straat waren, die elkaar tegenkwamen en passeerden, ouden en jongen, kinderen en vrouwen, groetten elkaar in het voorbijgaan met dat masker dat in een dikke goudkleur op het gezicht was geschilderd, allen grijsden die bacchische grijs naar elkaar – het barbaarse masker van hun heidense cultus.

De markt gloeide leeg en geel, als van een bijbelse woestijn was het stof er door hete winden weggevaagd. Uit de leegte van het gele plein rezen doornige

acacia's op, kokend met hun heldere gebladerte, boeketten van fijn geleed groen filigreïn, als bomen op oude gobelins. Het was alsof die bomen theatraal met hun kruinen woelend een storm veinsden om in pathetische buigingen de gratie van hun bladerwaaiers te tonen, op de buik zilverkleurig als de pels van edele vossen. De oude huizen, gepolijst door de winden van vele dagen, hadden de kleuren van de reflecties van de grote atmosfeer gekregen, echo's, herinneringen van tinten bezonken diep in het bonte weer. Het leek of hele generaties van zomerdagen (als geduldige stukadoors die de schimmel van het pleisterwerk van oude gevels afbikken) op het leugenachtige glazuur hadden gehamerd om zo het ware gezicht van de huizen, de fysionomie van het lot en het leven die ze van binnenuit had gevormd, steeds scherper te accentueren. Verblind door de schittering van het lege plein sliepen de huizen nu; de balkons bekenden de hemel hun leegheid; de open voorhuizen roken naar koelte en wijn.

In een hoek van het marktplein, veilig voor de vuurbezem van de hitte, belaagde een stelletje straatjongens een stuk van een muur dat ze steeds weer beproefden door er knoopjes en muntjes tegen te gooien, alsof je uit de horoscoop van die metalen schijfjes het ware geheim van deze muur, overtekend met hiërogliefen van scheurtjes en barstjes, kon aflezen. Het plein was trouwens leeg. Je verwachtte haast dat bij dat geweldde, met vaten volgestouwde portiek van de wijnhandelaar, in de schaduw van de wiegende acacia's, het ezeltje van de Samaritaan zou komen aanstappen, aan de teugel geleid, en dat twee knechts hun zieke heer zorgzaam uit het gloeiende zadel zouden tillen en voorzichtig langs de koele trap naar boven zouden dragen, waar de geur van sabbat hing.

Zo wandelden moeder en ik langs de twee zonkanten van het plein, terwijl we onze gebroken schaduwen langs alle huizen als langs toetsen met ons meevoerden. De vierkanten van de stoep vergleden langzaam onder onze zachte, vlakke stappen – sommige lichttroze als mensenhuid, andere goud- en loodkleurig, alle plat, warm en fluwelig in de zon, als zonnegezichten, door voeten tot onkenbaarheid, tot zalig niet-zijn vertrap.

Tot we bij de hoek van de Stryjstraat eindelijk in de schaduw van de apotheek kwamen. De grote kan frambozensap in de brede apothekersetalage symboliseerde de koelte van de balsems waarmee daar elke pijn kon worden gelenigd. En nog een paar huizen verder kon de straat het stads decorum niet langer ophouden als een plattelander die zich op weg naar zijn dorp van zijn stedelijke elegantie ontdoet en naarmate hij dichterbij huis komt, geleidelijk in een haveloze boer verandert.

Wegzakkend in de overdadige en chaotische bloei van hun tuintjes verdronken de buitenwijkhuysjes met ramen en al. Vergeten door de grote dag gedijden hier stil en welig allerlei planten, bloemen en onkruid, blij met de pauze die ze in de marge van de tijd aan de zoom van de oneindige dag konden verdromen. Een reusachtige zonnebloem, oprijzend op een sterke stengel en lijdend aan elephantiasis, wachtte doorbuigend onder de overdaad van haar afzichtelijke corpulentie in gele rouw

haar laatste, trieste levensdagen af. Maar de onnozele buitenwijklokjes en simpele neteldoekbloemetjes stonden er hulpeloos bij in hun gesteven roze en witte hemdjes, zonder enig begrip voor de grote tragedie van de zonnebloem.

2

Dicht verstrengeld laaiden grassen, onkruid, struiken en distels op in het vuur van de dag. Zwermen vliegen gonsden in de middagsluiser van de tuin. Het gouden stoppelveld schreeuwde in de zon als een rode sprinkhaan; in de dichte regen van vuur krijsten krekels; zaadbolsters explodeerden zachtjes sjirpend.

Maar naar de schutting toe werd de jas van groen hoger en vormde een bochel van een heuvel, alsof de tuin zich in zijn slaap had omgedraaid en zijn grote boerenschouders de stilte van de grond ademden. Op die schouders van de tuin was de slordige, slonzige overvloed van augustus reusachtig uitgedijd in blinde kommen van kolossale klitten, welig tierend in lobben van ruige bladerplaten, vette en vlezige tongen van groen. Daar puilden die pieremachochels van klitten, breeduit zittend als oude wijven die door hun eigen dol geworden rokken werden opgevreten. Daar verkocht de tuin voor niets de goedkoopste grutten van de vlier, dikke brij van weegbree die naar zeep stonk, wilde brandewijn van munt en de ergste rommel die augustus kon bieden. Maar aan de andere kant van de schutting, voorbij dit oerland van de zomer waar de domheid van verdwaasde onkruiden hoogtij vierde, was een wild met distels overwoekerde vuilnishoop. Niemand wist dat augustus daar dit jaar zijn grote heidense orgie hield. Tegen de schutting en met vlier begroeid stond op deze vuilnishoop het bed van de achterlijke Thuja. Zo noemden we haar allemaal. Op stapels vuil en afval, oude pannen, schoenen, scherven en puin stond daar haar groen geschilderde bed, steunend op twee oude bakstenen waar een poot ontbrak.

De lucht boven deze puin hoop, wild van de hitte en doorsneden door de bliksemschichten van glinsterende, door de zon hoorndolle paardevliegen, knetterde als van onzichtbare ratels die ophitsten tot razernij.

Thuja zat op haar hurken tussen geel beddengoed en vodden. Haar enorme hoofd stak overeind in een wilde bos haar, haar gezicht was intrekbaar als de balg van een harmonica. Telkens plooidde haar huilgrimas deze harmonica in duizend rimpels overdwars, en rekte de verwondering haar weer uit, streek de rimpels glad en onthulde de spleetjes van haar kleine ogen en haarvochtige tandvles met gele tanden onder een snuitachtige, vlezige lip. Er gingen uren van hitte en verveling voorbij, waarin Thuja halfvloed brabbelde, sluismerde, zachtjes bromde en neuriede. De vliegen zetten zich in een dichte zwerm op haar roerloze gedaante. Maar plotseling begon die hele hoop vieze vodden, lompen en lappen dan te bewegen, als tot leven gebracht door het gekrabbel van de ratten die er worden geboren. De vliegen schrokken wakker en stegen op in een grote ronkende zwerm, een en al woedend gezoem, schittering en flikkering. En terwijl de lompen naar de grond

toe dwarrelden en als bange ratten over de hoop uiteenstoven, groef de kern van de vuilnis zich uit, wikkelde het binnenste zich geleidelijk los, pelde zich vrij: een heidense god gelijk verhief de donkere, halfnaakte Tluja zich langzaam op haar korte kinderbeentjes, terwijl aan haar in een golf van woede uitzettende hals, aan haar van kwaadheid purper aangelopen gezicht, waarop als primitieve schilderijen arabesken van gezwollen aderen verschenen, een dierlijke brul ontsnapte, een hese brul, gedolven uit alle bronchiën en pijpen van die half dierlijke, half goddelijke borst. De distels schreeuwden verzegend in de zon, de klitten rezen op en praalden schaamteloos met hun vlees, het onkruid scheidde schitterend gif af, en het achterlijke meisje, schor van haar kreet, sloeg in een wilde stuip met haar vlezige schoot razend en fel tegen de stam van de vlier, die onder de aandrang van deze bandeloze begeerte zachtjes kraakte, door heel dat armzalige koor tot ontaarde, heidense vruchtbaarheid gedoemd.

De moeder van Tluja ging uit werken als schrobster. Ze was een klein, saffraangeel vrouwtje en met saffraan ook wreef ze de vloeren, houten tafels, zit- en slaapbanken in, die ze in de huisjes van arme mensen schoonmaakte. Adela nam me een keer mee naar de oude Maryska. Het was vroeg in de morgen, we kwamen in een kleine, blauw gekalkte kamer, met op de vloer een laag vastgestampte aarde waarop de ochtendzon lag, helgeel in die morgenstilte die door het schrille geratel van de boerenklok aan de wand werd gemeten. In een kist lag domme Maryska op stro, bleek als een doek en stil als een handschoen waar de hand uit is gegleden. En als gebruikmakend van haar slaap, kletste de stilte, de gele, helle, boze stilte, monologiseerde en keef, kreet hard en ordinair haar maniakale monoloog uit. Maryska's tijd, de in haar ziel gevangen tijd, was angstaanjagend werkelijk uit haar getreden en liep losgebroken door de kamer, luidruchtig, loeiend en hels, in het schelle zwijgen van de morgen groeiend uit de luide molen van de klok, als het boze, het rulle, het domme meel van de gekken.

3

In een van die huisjes, omringd door een bronskleurig hek en verdrinkend in het welige groen van het tuintje, woonde tante Agata. Als je bij haar naar binnen ging, kwam je in de tuin langs bonte, op stokken gezette glazen bollen, roze, groene en violette, waarin stralende werelden vol licht lagen betoverd, als zulke ideale en gelukkige landschappen die in de niet te evenaren volmaaktheid van zeepbellen zijn opgesloten.

In het halfdonkere voorhuis met de lithografieën, aangetast door schimmel en blind van ouderdom, herkenden we de ons bekende lucht. Die oude, vertrouwde geur bevatte in een verbazend eenvoudige synthese het leven van deze mensen, de essence van hun ras, de aard van hun bloed en het geheim van hun lot, onmerkbaar aanwezig in het dagelijks verstrijken van hun eigen, afzonderlijke tijd. De oude en wijze deur wiens donkere zuchten deze mensen in- en uitlieten, de zwijgende

getuige van het komen en gaan van moeder, dochters en zoons, ging geruisloos open, als de deur van een kast, en we traden hun leven binnen. Ze zaten als in de schaduw van hun lot, en verweerden zich niet – in de eerste onhandige gebaren verraadden ze ons hun geheim. Waren we niet in bloed en lot met hen verwant?

Door de diepblauwe bekleding met het gouden patroon was het donker en fluweelachtig in de kamer, maar in het koper van de lijsten van de schilderijen, de deurklinken en gouden sierranden trilde ook hier nog een echo van de vurige dag, hoewel gefilterd door het dichte groen in de tuin. Van bij de muur kwam tante Agata overeind, groot en welig, met rond en wit vlees, gespikkeld in een rossige roest van sproeten. We gingen bij hen zitten, als op de rand van hun lot, enigszins beschaamd door de weerloosheid waarmee ze zich zonder voorbehoud aan ons uitleverden, en we dronken water met roze siroop, een wonderbaarlijke drank waarin ik als het ware de diepste essentie van deze hete zaterdag ontdekte.

Tante klaagde. Dat was de grondtoon van haar gesprekken, de stem van dat witte en vruchtbare vlees dat al buiten de grenzen van haar persoon leek te woekeren, ternauwernood losjes bijeengehouden binnen de ketens van de individuele vorm en zelfs hierin al vermenigvuldigd, klaar om uiteen te vallen, zich te vertakken, zich in kroost te verstrooien. Haar vruchtbaarheid was bijna autogaam, een vrouwelijkheid zonder remmen en ziekelijk overdadig.

Het was alsof alleen het aroma al van mannelijkheid, de geur van tabaksrook of een mannengrap die explosieve vrouwelijkheid tot losbandige spontane voortplanting kon prikkelen. En al haar klachten over haar man, het personeel, al haar zorgen om de kinderen waren eigenlijk slechts het mokken en pruilen van haar onbevredigde vruchtbaarheid, de voortzetting van de bitse, boze en zeurderige koketterie waarmee ze haar man tevergeefs had beproefd. Oom Marek, klein, gebogen en met een uitgeteerd, geslachtloos gezicht, zat er in zijn grauwe bankroet verzoend met zijn lot bij, in de schaduw van een grenzeloze minachting waarin hij leek uit te rusten. In zijn ogen smeulde de verre gloed van de tuin, die in het raam was gebrand. Nu en dan probeerde hij met een zwakke beweging bezwaar te maken, verzet te bieden, maar de golf van zichzelf bedruipende vrouwelijkheid wierp dit betekenisloze gebaar terzijde, ging er triomferend aan voorbij, verdrong de slappe stuiptrekkingen van mannelijkheid in haar brede stroom.

Die slonzige en mateloze vruchtbaarheid had iets tragisch, het was de ellende van een creatuur strijdend op de grens van het niets en de dood, een soort heroïsche vrouwelijkheid, door haar overvloed zegevierend zelfs over de mismaaktheid van de natuur, de insufficiëntie van de man. Maar haar kroost toonde het gelijk van die moederlijke paniek aan, van die voortplantingswoede die zich in mislukte vruchten had uitgeput, in een efemere generatie van fantomen zonder bloed of gezicht.

Lucja, de middelste, met een overontwikkeld en overrijp hoofd op een kinderlijk en mollig lichaam van teer en wit vlees, kwam binnen. Ze gaf me een

poppenhandje dat net leek uit te botten, en haar hele gezicht sprong meteen in bloei, als een pioenroos overvloeiend van dieproze. Ongelukkig door haar blozen, dat schaamteloos de geheimen van de menstruatie verried, kneep ze haar ogen dicht en kleurde onder de beroering van zelfs de onschuldigste vraag nog roder, daar elke een verborgen toespeling op haar overgevoelige maagdelijkheid inhield.

Emil, de oudste van mijn neven, met een lichtblonde snor en een gezicht waarvan het leven alle uitdrukking leek te hebben weggespoeld, beende met de handen in de zakken van zijn wijde broek door de kamer heen en weer.

Zijn elegante en kostbare kostuum droeg het stempel van de exotische landen waaruit hij was teruggekeerd. Zijn gezicht, verdord en vertroebeld, leek zichzelf gaandeweg te vergeten en een kale witte muur te worden, met een bleek net van adertjes waar als de lijnen op een versleten landkaart de dovende herinneringen aan dit stormachtige en verspilde leven door elkaar liepen. Hij was een meester in de kaartspeelkunst, rookte uit sierlijke lange pijpen en verspreidde een vreemde geur van verre landen. Met zijn blik dwalend langs oude herinneringen vertelde hij de zonderlingste voorvallen die op een bepaald punt plotseling afbraken, verbrokkelden en in het niets oplosten. Met een verlangende blik sloeg ik hem gade, want ik wilde dat hij me zou zien en me van de kwelling van de verveling zou bevrijden. En ik dacht echt dat hij naar me knipoogde, toen hij naar de andere kamer ging. Snel liep ik hem achterna. Hij zat laag op een kleine sofa, met zijn knieën over elkaar, bijna ter hoogte van zijn hoofd, dat zo kaal was als een biljartbal. Het leek of daar alleen kleren lagen, flodderend, gekreukt, over een stoel gegooid. Zijn gezicht was als de ademtocht van een gezicht – een waas dat een onbekende voorbijganger in de lucht heeft achtergelaten. In zijn bleke, helderblauw met e-mail gelakte handen hield hij een portefeuille, waarin hij iets bekeek.

Uit de mist van zijn gezicht kwam moeizaam het bolle vlies van een kleurloos oog tevoorschijn, dat me met een guitige knipoog wenkte. Ik voelde me onweerstaanbaar tot hem aangetrokken. Hij nam me tussen zijn knieën, en terwijl hij met geoefende handen voor mijn ogen een stapel foto's schudde, liet hij me konterfeitsels van naakte vrouwen en jongens in vreemde houdingen zien. Ik leunde met mijn zij tegen hem aan en keek met verre, niet ziende ogen naar die fijne mensenlichamen, tot het fluïdum van een vage beroering dat de lucht plotseling vertroebelde, me bereikte en een huivering van onrust, een golf van plotseling begrijpen door me joeg. Maar het vleugje glimlach dat zich even onder zijn mooie en zachte snor aftekende, de kiem van verlangen die in de kloppende ader op zijn slapen zwol, de spanning die zijn trekken even bijeenhield – ze vielen al weer terug in het niets en zijn gezicht verzonk in afwezigheid, vergat zichzelf en vervloog.

DE BEZOEKING

1

In die tijd al zonk onze stad steeds dieper in het chronisch grijs van de schemer en raakten haar randen met het eczeem van de schaduw begroeid, donzige schimmel en mos met de kleur van ijzer.

Nauwelijks uit de zwachtels van de bruinige rook en nevel van de morgen gewikkeld, kromde de dag zich direct al tot een lage, barnstenen middag, werd voor een ogenblik doorzichtig en goudkleurig als donkergeel bier, om ten slotte af te dalen onder de veelvuldig en fantask gelede gewelven van de uitgestrekte bonte nacht.

We woonden aan het marktplein in een van die donkere huizen met kale blinde gevels, die zo moeilijk uit elkaar zijn te houden.

Dat gaf voortdurend aanleiding tot vergissingen. Als je eenmaal in een verkeerd portaal en op een verkeerde trap was beland, kwam je gewoonlijk terecht in een ware doolhof van vreemde woningen en gangen, onverwachte deuren naar onbekende binnenplaatsen en vergat je het oorspronkelijke doel van je tocht, zodat je je pas vele dagen later bij het zoveelste ochtendgrauwen en terugkerend van wonderlijke omzwervingen en verwarde avonturen vol wroeging het ouderlijk huis herinnerde.

Onze woning met al haar grote kasten, diepe canapés, bleke spiegels en kitscherige kunstpalmen, bevond zich in een staat van toenemende verwaarlozing, het gevolg van de laksheid van moeder die haar tijd in de winkel verzat, en de slordigheid van de dunbenige Adela die, vrij van elk toezicht, hele dagen voor de spiegels doorbracht met haar uitvoerige toilet, waarvan ze overal sporen in de vorm van uitgekamde haren, kammen, uitgemooideschoentjes en korsetten achterliet.

Deze woning bezat geen bepaald aantal kamers, omdat we nooit wisten hoeveel er aan vreemde bewoners waren verhuurd. Soms werd een van die vergeten ruimten toevallig geopend en leeg aangetroffen; de huurder was allang vertrokken en in de maandenlang onaangeraakte laden werden verrassende ontdekkingen gedaan.

In de kamers beneden woonden de bedienden en we werden 's nachts vaak wakker van de jammerkreten die ze in hun nachtmerries slaakten. 's Winters was het buiten nog volledig nacht, wanneer vader naar die koude, donkere kamers afdaalde en met zijn kaars kuddes schimmen voor zich opschrikte die zijwaarts over vloer en wanden wegstoven; hij kwam de zwaar snurkenden uit hun steenharde slaap wekken.

In het licht van de door hem achtergelaten kaars wikkelden ze zich lui uit het vuile beddengoed, staken op bed zittend hun lelijke blote voeten uit en gaven zich met een sok in de hand nog even over aan het genot van het gapen – een gapen dat tot wellust gerekt werd, tot een pijnlijke kramp van het verhemelte als bij heftig

braken.

In de hoeken zaten roerloos de grote kakkerlakken, reusachtig door hun eigen schaduw waarmee de brandende kaars ze stuk voor stuk belastte en die ook dan niet losliet, wanneer een van die platte koploze rompen in zijn griezelige spinneren begon te rennen.

Omstreeks die tijd begon vaders gezondheid achteruit te gaan. Al in de eerste weken van die vroege winter kwam het voor dat hij hele dagen in bed lag, omringd door flesjes, pilletjes en de boekhouding die hem uit de zaak werd gebracht. De bittere lucht van ziekte bezonk op de bodem van de kamer, waar het behang in een steeds donkerder wirwar van arabesken verdichtte.

Wanneer moeder 's avonds terugkwam uit de winkel, was hij vaak prikkelbaar en tot ruzie geneigd, verweet hij haar onnauwkeurigheden bij de boekhouding, liep rood aan en wond zich ontoerekenbaar op. Ik weet nog dat ik hem, toen ik diep in de nacht wakker was geworden, een keer op blote voeten in zijn hemd over de lederen canapé heen en weer zag rennen om zo ten overstaan van mijn radeloze moeder zijn ergernis kracht bij te zetten.

Op weer andere dagen was hij rustig en geconcentreerd en ging, verdoold in de labyrinten van ingewikkelde berekeningen, geheel op in de boeken.

In het licht van de walmende lamp zie ik hem onder het snijwerk van het grote hoofdeinde in stille meditatie gehurkt tussen de kussens op en neer wiegen, met de reusachtige schaduw van zijn hoofd op de wand.

Af en toe dook zijn hoofd als om adem te scheppen op uit die rekeningen, hij opende zijn mond, smakte vol walging met zijn tong die droog en bitter was, en keek hulpeloos om zich heen, alsof hij iets zocht.

Dan kon het gebeuren dat hij stilletjes uit bed kwam en naar de hoek van de kamer liep, waar het vertrouwde apparaat aan de wand hing. Dat was een soort wateruurwerk, een grote glazen fiool, verdeeld in oncen en gevuld met een donker fluïdum. Mijn vader verbond zich met dat apparaat door middel van een lange rubberen slang, een kronkelende, pijnlijke navelstreng, en zo verbonden met dit deerniswekkend instrument verstarde hij in concentratie, terwijl zijn ogen verdonkerden, op zijn fletse gezicht daarentegen een uitdrukking van pijn of een of ander verboden genot verscheen.

Daarna kwamen er opnieuw dagen van stil en intensief werken, afgewisseld door eenzame monologen. Wanneer hij daar zo zat, in het licht van de tafellamp tussen de kussens van zijn brede leger, en de kamer in de schaduw van de lampenkap reusachtig hoog werd – een schaduw die hem met het machtige element van de stads nacht buiten verbond – dan wist hij zonder opkijken dat de pulserende wildernis van het behang met zijn gefluister, gesis en gelispel hem steeds dichter omwoekerde. Zonder opkijken hoorde hij achter zich die samenzwering van knipoogjes van verstandhouding, lonkende blikken, van oorschelpen die tussen de bloemen van het behang opengingen en luisterden, en donkere monden die glimlachten.

Dan verdiepte hij zich schijnbaar nog meer in zijn werk, hij rekende en telde op, bang de woede te verraden die in hem opwelde, strijdend met de verleiding zich met een plotselinge kreet blindelings achteruit te werpen en handenvol van die krullerige arabesken te grijpen, van die trossen ogen en oren die de nacht fantaseerde, die groeiden en zich vermenigvuldigden, steeds weer nieuwe loten en vertakkingen uit de moedernavel van het donker hallucinerend. En hij kalmeerde pas weer wanneer met het verstrijken van de nacht het behang verwelkte, omkrulde, bladeren en bloemen verloor en herfstig kaal werd, en het eerste verre gloriën doorliet.

Onder het getijl van de behangvogels in de gele winterdageraad viel hij dan voor een paar uur in een dichte, zwarte slaap.

Sinds de dagen, de weken waarin hij geheel in ingewikkelde rekeningen-courant leek op te gaan, daalden zijn gedachten heimelijk af in de labyrinten van de eigen ingewanden. Dan hield hij de adem in en luisterde. En wanneer zijn blik verbleekt en troebel uit die diepten terugkeerde, probeerde hij deze met een glimlach gerust te stellen. Hij geloofde het nog niet en wees die aanspraken, die suggesties die om hem opdrongen af als absurd.

Overdag waren het nog min of meer redeneringen en overredingen, lange eentonige beschouwingen, halffluid uitgesproken en afgewisseld met geestige interludia en guitige plagerijen. Maar 's nachts verhieven die stemmen zich heftiger. Het eisen keerde steeds duidelijker en luider terug en we hoorden hem spreken met God, alsof hij smeekte en terugdeinsde voor iets dat hardnekkig van hem werd verlangd en geëist.

Totdat de stem zich op een nacht dreigend en onverbiddelijk verhief, eisend dat hij met eigen mond en ingewanden getuigenis aflegde. En we hoorden dat de geest over hem vaardig werd, dat hij uit bed kwam, lang en groeiend nog in zijn profetentoon, stikkend in de luide woordenvloed die hij, een mitrailleuse gelijk, afvuurde. We hoorden het geraas van de strijd en vaders gekreun, het gekreun van een titaan met een gebroken heup die nog hoont.

Ik heb de profeten van het Oude Testament nooit gezien, maar bij de aanblik van deze man, door de toorn Gods geveld, met de benen ver uit elkaar op een enorme porseleinen pot gezeten, onzichtbaar door de storm van zijn armen, de wolk van wanhopige wervelingen, waarboven vreemd en hard nog zijn stem zweefde – toen begreep ik de goddelijke toorn van die heilige mannen.

Het was een dialoog, vervaarlijk als het spreken van de donder. De wervelingen van zijn handen scheurden de hemel aan stukken en in de spleten verscheen het gezicht van Jahwe, opgezwollen van woede en vervloekingen uitpuwend. Zonder naar hem te kijken zag ik hem, de grimmige Demiurgos die, liggend als in het duister van de Sinai, met zijn sterke handen op de gordijnlijst steunde en zijn reusachtige gezicht tegen de bovenste vensterruiten drukte, waarop zijn vlezige neus monsterlijk plat werd.

Zijn stem hoorde ik in de pauzes van de profetentirade van mijn vader, ik

hoorde de harde snauwen van zijn opgeblazen lippen die de ruiten deden rinkelen en zich met de uitbarstingen van vloeken, klachten en dreigementen van mijn vader vermengden.

Soms bedaarden de stemmen en gromden zachtjes, als het babbelen van de wind in de nachtelijke schoorsteen, maar dan barstten ze weer los in een enorm rumoerig kabaal, in een storm van snikken en vloeken tegelijk. Plotseling ging het raam in een zwarte geeuw open en de doek van het donker woei door de kamer.

In het licht van een bliksemschicht zag ik mijn vader in wapperend ondergoed, terwijl hij onder het uitspreken van een vreselijke vloek de inhoud van de po met een krachtige zwiep door het raam goot, de nacht in, die ruiste als een schelp.

2

Geleidelijk verschrompelde vader, hij kwijnende zienderogen weg.

Hurkend tussen de grote kussens, met zijn haar wild in grijze pieken overeindstaand, converseerde hij halfluid met zichzelf, geheel verzonken in onduidelijke en ingewikkelde innerlijke kwesties. Je kon de indruk krijgen dat zijn persoon in vele ruziënde en onverenigbare ikken was gespleten, daar hij luid met zichzelf discussieerde, hardnekkig en hartstochtelijk onderhandelde, overreedde en verzocht, een andere keer leek hij een vergadering van vele belanghebbenden voor te zitten die hij met de inzet van al zijn vuur en verve probeerde te verzoenen. Maar elke keer weer spatten die rumoerige bijeenkomsten met hoog oplopende gemoederen ten slotte onder vloeken, verwensingen en beledigingen uiteen.

Daarna brak er een periode van een zekere kalmte aan, van innerlijke leniging, weldadige opgewektheid van geest.

Weer lagen de grote folianten verspreid op bed, tafel en vloer en een benedictijnse arbeidsvrede daalde in het lamplicht neer over het witte beddengoed, over het grijze, gebogen hoofd van mijn vader.

Maar wanneer moeder 's avonds laat thuiskwam van de winkel, leefde vader op, hij riep haar bij zich en toonde haar trots de prachtige overdrukplaatjes in kleur, waarmee hij vlijtig de bladzijden van het grootboek volplakte.

In die tijd merkten we allen op dat vader van dag tot dag kleiner werd, als een noot die uitdroogt in zijn dop.

Deze verschrompeling ging geenszins gepaard met een afnemen van zijn krachten. Integendeel, zijn gezondheid, humeur en beweeglijkheid leken zich te herstellen.

Vaak lachte hij nu luid en kakelend, stikte eenvoudig van het lachen, of hij klopte op zijn bed en antwoordde zichzelf met 'binnen', steeds op een andere toon, urenlang. Bij tijd en wijle kroop hij uit bed, klom op de kast en op zijn hurken ruimde hij onder het plafond iets op in oude rommel die onder de stof en de roest zat.

Soms ook zette hij twee stoelen met de ruggen naar elkaar toe en met zijn handen erop steunend zwaaide hij zijn benen naar voren en achteren, waarbij hij met stralende ogen in onze gezichten een teken van bewondering en aanmoediging zocht. Met God scheen hij zich geheel verzoend te hebben. Badend in het donkere purper van Bengaals vuur verscheen 's nachts soms het gezicht van de baardige Demiurgos voor het raam van de slaapkamer en keek een ogenblik goedig naar de slapende, wiens zangerige gesnurk ver weg door onbekende gebieden van droomwerelden leek te zwerven.

Tijdens de lange, halfdonkere middagen van deze late winter verdween vader af en toe vele uren in hoekjes propvol spullen, waar hij bezeten naar iets zocht.

En meer dan eens kwam het onder het middageten voor dat wij allemaal al aan tafel zaten, maar vader ontbrak. Dan moest moeder lang 'Jakub' roepen en met haar lepel op tafel tikken, voordat hij uit een of andere kast tevoorschijn kroop, beplakt met flodders spinnenweb en stof, met een wezenloze blik, verdiept in de ingewikkelde, alleen hem bekende kwesties die hem opslokten.

Ook klauterde hij wel eens op de gordijnlijst en nam daar een roerloze houding aan, symmetrisch ten opzichte van de grote opgezette gier die aan de andere kant van het raam aan de wand hing. In die verstarde, hurkende pose, met een wazige blik en een sluwe glimlach op het gezicht kon hij uren blijven zitten, en wanneer er dan iemand binnenkwam begon hij plotseling met zijn armen te klapwieken en te kraaien als een haan.

We hielden op aandacht te besteden aan die rare kuren, waarin hij van dag tot dag erger verstrikt raakte. Ogenschijnlijk zo goed als vrij van lichamelijke behoeften en wekenlang geen voedsel tot zich nemend, zonk hij elke dag dieper in die vreemde en ingewikkelde affaires waarvan wij niets begrepen. Onbereikbaar voor onze argumenten en verzoeken antwoordde hij ons in brokstukken van zijn innerlijke monoloog waarvan het verloop door niets van buitenaf werd verstoord. Altijd en eeuwig in de weer, ziekelijk opgewonden, met uitslag op zijn droge wangen, merkte hij ons niet op en keek langs ons heen.

We raakten gewend aan zijn onschadelijke aanwezigheid, aan zijn stille gebabbel, dat kinderlijke, in zichzelf verzonken gekweel, waarvan de trillers als het ware in de marge van onze tijd verklonken. Toen al verdween hij van tijd tot tijd voor vele dagen, hield zich schuil in de verste uithoeken van ons huis en was nergens te vinden.

Die verdwijningen maakten gaandeweg minder indruk op ons, we raakten eraan gewend en wanneer hij na vele dagen weer opdook, een paar duim kleiner en magerder, stonden we er nauwelijks bij stil. Hij telde eenvoudigweg niet meer mee, zover had hij zich verwijderd van al wat menselijk en werkelijk was. Knoop voor knoop maakte hij zich van ons los, punt voor punt verloor hij alles wat hem aan de mensheid bond. Wat nog van hem restte – dat beetje stoffelijk omhulsel en die handvol dwaze kuren kon op een goede dag verdwijnen, even onopgemerkt als het grijze hoopje vuil dat zich in de hoek ophoopte en dat Adela dagelijks naar de vuilnishoop buiten bracht.